ЗАЩИТА ОТ ДОМАШНО НАСИЛИЕ – СЪЩНОСТ, СЪДЪРЖАНИЕ И ИЗПЪЛНЕНИЕ НА МЯРКАТА „ОТСТРАНЯВАНЕ НА ИЗВЪРШИТЕЛЯ ОТ СЪВМЕСТНО ОБИТАВАНОТО ЖИЛИЩЕ“

Иван Георгиев*

1. Въведение

Различните видове домашно насилие могат да приемат различни форми и интензитет. По тази причина законодателят е предвидил и редица мерки, които, макар и да нямат характера на наказания, се явяват силно рестриктивни спрямо извършителите. Една от основните и най-ефективни мерки е отстраняването на извършителя от съвместно обитаваното жилище за срока, определен от съда – чл. 5, ал. 1, т. 2 от Закона за защита от домашното насилие[1] (ЗЗДН).

В практиката тази мярка се прилага сравнително често. Единствено задължаването на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие (чл. 5, ал. 1, т. 1 ЗЗДН) намира по-широко приложение, което е и напълно естествено поради това, че тази мярка задължително се налага винаги[2].

2. Проблеми в практиката

В практиката на съдилищата приложението на мярката по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН създава редица проблеми. Голяма част от тях надхвърлят рамките на производството за защита от домашно насилие и се отразяват в сферата дори на вещното право. Освен това отстраняването на извършителя от жилището, в което той самият живее, създава и чисто процесуални затруднения, доколкото лицето следва да бъде намерено на някакъв адрес, за да бъде призовано за участие в съдебното заседание или пък да му бъде връчено съдебното решение. В немалко случаи проблеми възникват и на плоскостта на изпълнението на самата мярка – кои са компетентните органи, как се изпълнява тази мярка, в какъв срок и т.н.

На всички тези въпроси е посветено настоящото кратко изследване.

---

* Докторант по гражданско и семейно право в Института за държавата и правото към Българската академия на науките; съдия в Софийския районен съд.

[1] Обн., ДВ, бр. 27 от 29.03.2005 г.

[2] Вж. **Георгиев, Ив.** Защита от домашно насилие – същност, съдържание и изпълнение на мярката „Задължаване на извършителя да се въздържа от извършване на домашно насилие“. – Правен алгоритъм, 2015, № 3, 7–20.

3. Отстраняване от собствено на извършителя жилище

Първият въпрос, на който ще се спра, е свързан с възможността съдът да отстрани насилника от негово собствено жилище. От една страна, се противопоставя правото на собственост на извършителя, а от друга – правото на защита на молителя. Поради това, че се касае за защитна мярка, личните неимуществени интереси на пострадалия (или потенциалния пострадал) следва да надделяват над имуществените права на извършителя[3]. По тази причина при приложението на тази мярка съдът не се интересува дали ответникът в производството има друго жилище и дали може да си осигури място, на което да пребивава. Законът не поставя изискване пред съда да осъществява такъв контрол. За да бъде отстранен потенциалният извършител от жилището, е достатъчно да съществува вероятност за осъществяване на акт на домашно насилие. В своята практика Европейският съд по правата на човека (ЕСПЧ) неедноктратно е отбелязвал, че защитата от домашно насилие е естествен ангажимент на държавата, която има задължението да се намесва в отношения от личния и семейния живот, и тези задължения могат да включват приемането на мерки в сферата на отношенията между индивидите[4]. Във всички решения, които ЕСПЧ е разглеждал във връзка с домашното насилие, акцентът е поставян не толкова върху необходимостта от съществуване и приложение на специален закон за защита от такъв вид насилие, колкото върху задължението на държавата да защитава жертвите, да преследва, разследва и санкционира извършителите. Затова задължението за защита от актове на домашно насилие се разглежда в контекста на правото на живот, необходимостта от ефективни правни средства за защита, забрана за дискриминация, забрана за нечовешко и унизително отнасяне и т.н. Други важни изводи, които се застъпват в практиката на Съда, обосновават приоритетната цел – защитата, която следва да намери място дори и при липсата на категорични доказателства за извършено насилие. В този смисъл се отдава приоритет на превенцията, а не на стандартите в доказването, познати на класическия наказателен, а дори и граждански процес[5].

Отделно от това, за разлика от хипотезата на предоставяне ползването на семейното жилище по реда на чл. 56 от Семейния кодекс[6] (СК), в полза на собственика

---

[3] Вж. **Русев, Б.** Отстраняването на извършителя на домашно насилие от съвместно обитаваното жилище и правото му на собственост върху същото. – В: Научни трудове на Института за държавата и правото. Том VIII. Актуални правни проблеми. С., 2013, с. 322.

[4] Вж. решението по делото *Osman v. the United Kingdom* от 28.10.1998 г., решението по делото *X and Y v. the Netherlands* от 26.03.1985 г., решението по делото *August v. the United Kingdom* от 21.01.2003 г., решението по делото *Bevacqua and S. v. Bulgaria* от 13.06.2008 г. и др.

[5] Вж. решението по делото *A. v. Croatia* от 14.10.2010 г., решението по делото *T. M. and C. M. v. The Republic of Moldova* от 28.01.2014 г., решението по делото *E. M. v. Romania* от 30.10.2012 г., решението по делото *Opuz v. Turkey* от 9.06.2009 г.

[6] Обн., ДВ, бр. 47 от 23.06.2009 г.

не възниква наемно правоотношение по реда на чл. 57 СК[7] и молителят няма задължението да заплаща обезщетение за ползването на имота. За разлика от хипотезата по СК обаче, по силата на решението, постановено в рамките на производството по ЗЗДН, на молителя не се предоставя ползването на жилището и няма пречка реалният собственик да поиска освобождаването от имота.

4. Понятието „съвместно обитавано жилище“

За да бъде приложена мярката по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН, жилището трябва да се обитава съвместно от страните по спора. Без значение е каква е продължителността на съжителството, както и колко често някоя от страните отсъства от дома. Важното е, че става въпрос за мястото, в което страните преимуществено живеят. Това жилище може да е къща, апартамент, вила, а дори и квартира, хотелска стая, общежитие и т.н. Нещо повече, законът не се формализира до това къде страните могат да живеят заедно. Напълно е възможно например едно лице да бъде отстранено от място, което представлява незаконна постройка или не отговаря на изискванията за самостоятелен обект в сграда. Възможно е също така, ако насилието се осъществява в рамките на място, населено от повече лица (старчески дом, специализирана институция), ответникът да бъде отстранен изцяло от сградата, независимо от това, че насилието е осъществявано в рамките само на едно помещение.

За целите на специалния закон понятието „жилище“ следва да се разбира максимално широко – то обхваща дори случаите, в които „жилището“ е движима вещ – например кораб, каравана или друго превозно средство, пригодено за живеене.

За да бъде приложена разглежданата тук мярка, не е необходимо актовете на домашно насилие да са осъществени именно в съвместно обитаваното жилище. Актът на насилие може да е осъществен дори на открито, а съдът преценява доколко е налице опасност от последващо засягане на жертвата.

5. Ред за изпълнение на мярката

Съобразно разпоредбата на чл. 21, ал. 1 ЗЗДН полицейските органи следят за изпълнението на заповедта, когато с нея е наложена мярката по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН. Ако извършителят откаже доброволно да я изпълни, той се отстранява от съвместно обитаваното жилище със съдействието на полицейските органи от районното управление на МВР по местонахождението на жилището (чл. 21, ал. 2 ЗЗДН).

Изпълнението на мерките за закрила е подробно уредено в Правилника за прилагане на Закона за защита от домашното насилие[8] (ППЗЗДН). При отказ за доброволно напускане на жилището началникът на районното управление на МВР

[7] Вж. по този въпрос **Кържева-Тенева, Цв., Ив. Георгиев.** Наем на семейното жилище след развода. – Собственост и право, 2013, № 2, 37–47.

[8] Приет с ПМС № 113/08.06.2010 г., обн., ДВ, бр. 45 от 15.06.2010 г.

определя незабавно полицейските служители, които да окажат съдействие на пострадалото лице. Определените полицейски служители в присъствието на един свидетел поканват извършителя да освободи доброволно съвместно обитаваното жилище, да предаде ключовете, свързани с ползването на жилището, и да вземе личните си вещи, включващи: 1. лични документи; 2. вещи за обикновена употреба; 3. машини, инструменти, пособия и книги, необходими лично на извършителя, упражняващ свободна професия, а на занаятчия – за упражняване на неговото занятие (чл. 8, ал. 2 ППЗЗДН). В тази хипотеза е напълно възможно да възникне спор във връзка с правото на собственост върху някои от посочените вещи. В тези случаи, за да не се стигне до самоуправни действия, на отстраняваното лице трябва да бъде отказана възможността да вземе със себе си вещите, за които не е ясно дали са негова собственост или дали може да се ползва от тях.

При отказ на извършителя да освободи жилището и да предаде ключовете извършителят се отстранява принудително от жилището, а пострадалото лице се поканва да смени заключващите устройства. Тук отново може да възникне проблем, ако жилището е собственост на извършителя или на трето лице. Превенцията обаче е водеща, поради което и смяната на ключалките има за цел да ограничи достъпа на извършителя. Всяко трето лице обаче, което има право на собственост или пък право да ползва или преминава през имота, може да поиска от пострадалия да бъде допуснато, за да може да упражнява в пълен обем правата си.

При отказ на извършителя да предаде ключовете те се изземват само ако това е разпоредено с решението на съда (чл. 8, ал. 5 ППЗЗДН). Тази особеност при изпълнението на мярката е доста спорна. Самата разпоредба на чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН, за разлика от някои други мерки, не предоставя възможност на съда да определи условията относно начина на отстраняване на извършителя от жилището. Тук се достига до една колизия между компетентността на съда и тази на полицейските органи. Не е оправдано съдът да се произнася предварително за евентуално възможни усложнения при изпълнение на съответната мярка. Отделно от това не е оправдано и да се очаква, че пострадалият винаги ще има възможност, при това незабавно, да смени заключващите устройства. Не виждам никаква пречка изземването на ключовете от жилището да бъде осъществявано принудително от полицейските служители при отказ на извършителя да ги предаде доброволно, като в тази насока би могло да се мисли *de lege ferenda*.

За извършените действия се съставя протокол в присъствието на извършителя, пострадалото лице и на един свидетел, който след запознаване със съдържанието му се подписва от полицейския орган, извършителя, пострадалото лице и свидетеля. Отказът на извършителя да го подпише се удостоверява с подписа на свидетеля. Копие от протокола се предоставя на пострадалото лице при поискване.

В практиката често се поставя въпросът дали заповедта за защита може да се предостави на полицията от молителя, или трябва да се изчака официално уведомяване, за да започне изпълнението на съответните действия. По мое мнение не е необходимо да се чака официалното постъпване на заповедта, за да бъдат предприети действия от страна на полицията. Самата идея на ЗЗДН е да даде незабавна защита на жертвите на домашно насилие и всякаква формалност е чужда на този основен принцип. Още повече че полицията има възможност да провери по телефона в деловодството на съда дали е издадена срещу конкретното лице заповед за (незабавна) защита. Единственото задължение на полицията е да се увери, че такава заповед действително е издадена от съда и същата има действие към момента.

Органите на полицията следва да подхождат изключително внимателно, когато трябва да отстранят извършител от жилище, в което има деца. Принудителното изпълнение на тази мярка не бива да се превръща в травмиращо събитие за присъстващите деца, без значение дали те са на извършителя, или на трети за спора лица. В същото време не бива да се допуска задълженото лице да използва това обстоятелство и да противодейства на ефективното изпълнение на мярката. Не е налице пречка в подобни случаи полицията да поиска съдействието на компетентната дирекция „Социално подпомагане“ – аналогия за това може да се открие дори и в производството за принудително изпълнение на задължението за предаване на дете по реда на чл. 528, ал. 3 от Гражданския процесуален кодекс[9] (ГПК).

При всички случаи полицейските органи могат и следва да предупредят извършителя, че неизпълнението на заповедта за защита представлява престъпление по чл. 296, ал. 1 от Наказателния кодекс[10] (НК).

6. Срок на мярката

Съобразно разпоредбата на чл. 5, ал. 2 ЗЗДН отстраняването на извършителя от съвместно обитаваното жилище може да стане за срок от три до осемнадесет месеца. На практика обаче изпълнението на тази мярка може да продължи много по-дълго. Така например, ако със заповедта за незабавна защита ответникът е отстранен от жилището, изпълнението на мярката (доколкото в случая тя има характера на привременна мярка) може да продължи неограничено дълго време. Независимо от това, ако с крайния съдебен акт е издадена заповед, с която е приложена именно мярката по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН, започва да тече новият определен срок и не се допуска „кумулиране“ на вече изтеклия период от време, през който извършителят е бил отстранен от жилището.

[9] Обн., ДВ, бр. 59 от 20.07.2007 г.
[10] Обн., ДВ, бр. 26 от 2.04.1968 г.

7. Отстраняване на няколко лица от едно жилище

Законът не съдържа ограничение колко лица могат да бъдат отстранени от едно и също жилище. Нещо повече – напълно възможна е хипотезата, при която в рамките на две производства, образувани от едни и същи страни, които встъпват в различно процесуално качество в различните дела, съдът да издаде заповед, с която да отстрани и двете спорещи страни от жилището. Дори и в този случай двете заповеди подлежат на изпълнение. Разбира се, ако между две лица съществуват две производства по реда на ЗЗДН, по-целесъобразно е тези производства да се обединят по реда на чл. 126, ал. 1 ГПК (при наличие на висящ процес) или по реда на чл. 213 ГПК (при връзка между делата).

Когато в рамките на един и същи процес се разглеждат молба за защита и насрещна молба за защита, не би следвало съдът да издаде заповеди, с които да отстрани молителя и насрещния молител от жилището, тъй като в този случай биха се надхвърлили целите на мерките и отстраняването би се превърнало в наказание.

8. Отстраняване от жилището и упражняване на родителските права

Възможно е да се стигне до приложение на мярката по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН по отношение на родител, който упражнява родителските права. Самото изпълнение на мярката не се отразява на това упражняване на правата, но съдът следва да подходи изключително внимателно от гледна точка на охраняване интересите на детето. В тези случаи е допустимо събирането на доказателства за възможността детето да бъде отглеждано в условия, които да отговарят на неговите нужди и изисквания. Ако въпреки всичко приложението на мярката е наложително и съществува опасност за интересите на детето, съдът следва да уведоми компетентната дирекция „Социално подпомагане“ за наличието на дете в риск и за евентуално приложение на мерки за закрила по реда на Закона за закрила на детето[11] (ЗЗДт).

Самата мярка по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН не представлява ограничаване на родителските права и ако се стигне до отстраняване на родител от жилището, в което живее детето му, това не следва да засяга възможността за упражняване на тези права в пълен обем. На практика такива хипотези са рядкост, доколкото при приложение на мярката за отстраняване от жилището често се прилагат и мерките за ограничаване приближаването на пострадалото лице. Налагането на мярката обаче ще доведе до обективно затрудняване на изпълнението на родителските права (евентуално и до спорове за упражняването им или пък искания за ограничаването им) и по тази причина следва да се преценява много внимателно доколко е необходимо да се приложи именно тази мярка и доколко целите на закона не може да бъдат постигнати по друг начин.

[11] Обн., ДВ, бр. 48 от 13.06.2000 г.

9. Последици от изпълнението на мярката

Изпълнението на разглежданата мярка може да доведе и до редица последици, свързани с ефективното упражняване на правото на собственост. Поради това, че невъзможността за ползване на жилището произтича от обективни причини, отстраненото лице не може да претендира компенсация за ползване на имота.

Отстраняването е и пречка за разпределяне на ползването, дори и имотът реално да може да бъде разделен и с него да бъдат задоволявани нуждите на повече от едно домакинство[12].

По принцип няма пречка и претендиращият правото на собственост да се позовава на изтекла в негова полза придобивна давност, но той няма да може да се ползва от предпоставките за установяване на давностното владение, които произтичат от обективната невъзможност на ответника да се ползва от имота в резултат на изпълнение на наложена мярка по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН.

При отстраняване от съсобствен имот за периода на изпълнение на мярката искането на отстранения съсобственик за ползването на вещта по предназначение би следвало да е неоснователно, доколкото пречката не е от страна на другия владеещ съсобственик и последният не дължи обезщетение. Не така стои въпросът, ако обезщетението за ползване е присъдено преди отстраняването, защото в този случай основанието за плащане ще е предходно съдебно решение[13]. Аналогичен е изводът, когато е предоставено ползването на семейното жилище на един от съсобствениците – бивш съпруг, и е определено изплащането на обезщетение на неползващия съсобственик под формата на наем. В тази хипотеза дори и неползващият да бъде формално отстранен от имота със заповед за защита, това не би го лишило от дължимия наем, определен с решението за прекратяване на брака, тъй като основанието за плащане произтича от съдебното решение за развод.

10. Призоваване на отстранения ответник и връчване на съобщения

Макар и рядко, издаването на заповед за незабавна защита може да стане и при нередовна молба. В този случай приоритетно значение трябва да има защитата, а не процесуалната прецизност. Няма пречка при нередовност, която не поставя под съмнение личността на страните, датата на насилието, както и наличието на опасност, съдът да издаде заповед за незабавна защита. В този случай има две особености. На първо място, ако нередовностите по молбата не бъдат отстранени, съдът ще трябва да

[12] Вж. в подобен смисъл и определение № 1110/23.10.2012 г. по гр. д. № 304/2012 г. на ВКС, IV г. о.

[13] Това се поддържа в определение № 1397/03.11.2011 г. по гр. д. № 1272/2011 г. на ВКС, IV г. о., определение № 50/04.02.2015 г. по гр. д. № 6035/2014 г. на ВКС, II г. о., решение № 267/31.05.2014 г. по гр. д. № 185/2014 г. на Окръжния съд – Русе, решение № 661/18.05.2011 г. по гр. д. № 448/2011 г. на Окръжния съд – Варна.

обезсили заповедта си и да уведоми за това МВР, както и директора на съответната дирекция „Социално подпомагане“. На второ място, ако съдът със заповедта наложи мярка „отстраняване на извършителя от съвместно обитаваното жилище“ по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН, освен връчването на призовката, към служителите на полицията следва да се дадат указания за установяване на адреса, на който ответникът може да бъде намерен. Това е така, тъй като молбата за защита все още е нередовна и съдът няма задължение да насрочи делото в открито съдебно заседание, респективно – да уведоми ответника за задължението му да съобщи на съда новия си адрес съобразно изискването на чл. 41, ал. 1 ГПК. Ако съдът не укаже на полицията да установи адрес на ответника, би възникнала реална опасност при насрочване на делото същият да не може да бъде намерен, което би довело до назначаване на особен представител – чл. 47, ал. 6 ГПК.

11. Заключение

Прегледът на приложението на мярката по чл. 5, ал. 1, т. 2 ЗЗДН показва многообразието от проблеми, които могат да възникнат при нейното изпълнение, както и множеството обществени отношения, върху които тази мярка може да рефлектира. При всички положения съдът следва да подхожда изключително внимателно при отстраняване на потенциалния извършител от жилището, тъй като това може да доведе до последващи спорове за упражняване на родителски права и дори по отношение на правото на собственост.

Изложеното показва комплексността на проблемите на защитата от домашно насилие, както и многообразието от възможни усложнения в резултат на приложението на конкретна мярка за защита. Надявам се изложените в настоящия материал въпроси да спомогнат за изясняване на точния смисъл на производството, развиващо се по реда на специалния закон.